

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМИ КОДЕКСАМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН (НА ПРИКЛАДІ ШВЕЙЦАРІЇ, ЛИТВИ ТА ІТАЛІЇ)

Інтернаціоналізація злочинності, інтереси міжнародного співробітництва в галузі забезпечення законності та правопорядку, прав і свобод людини обумовлюють науковий інтерес до стану та перспектив розвитку кримінально-правового законодавства європейських країн.

Дослідженню питань кримінально-правової компаративістики взагалі та інституту покарання зокрема присвячені роботи таких вчених, як П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, О. М. Костенко, Л. М. Кривоченко, В. Т. Малярченко, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, А. В. Савченко, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Але, незважаючи на це, залишаються ще мало дослідженими особливості системи покарань за кримінальними кодексами (далі – КК) інших держав.

Відповідно до цього, метою запропонованої статті є аналіз особливостей системи покарань за КК європейських країн (на прикладі Швейцарії, Литви та Італії).

Відповідно до норм кримінально-правового законодавства країн континентальної Європи, науковці виділяють три системи покарань, в основі яких лежить свій особливий критерій класифікації заходів кримінально-правового примусу.

Досягнення мети покарання за допомогою різних його видів являє собою основу *першого виду системи покарань*, відображеної в КК Швейцарії [4, 181–203], що, як і КК України [5], поділяє усі покарання на основні і додаткові, а також покарання, що можуть застосовуватись, – на основні або додаткові:

- позбавлення волі як основне покарання;
- штраф як основний чи як додатковий вид покарання;
- позбавлення права займати певні посади або

займатися певною діяльністю, вислання за межі країни, позбавлення батьківських прав як додаткові покарання.

Підгрунтям *другого виду системи покарань*, який презентує КК Литви, є принцип поділу злочинних діянь на злочини і проступки [3, 234–270]. Відповідно до ст. ст. 11 і 12 КК Литви, злочином є небезпечне і заборонене кримінальним кодексом діяння, за вчинення якого передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, а кримінальним проступком – діяння, за яке передбачене покарання, не пов'язане з позбавленням волі, за винятком арешту. Тобто вид покарання визначає характер злочинного діяння: покарання, які можуть бути призначені за злочини, а які – за кримінальні проступки.

І, нарешті, *третьої вид системи покарань* закріплений у КК Італії [2], в основі якого лежить «змішаний» критерій розподілу покарань:

- основні покарання за злочини;
- додаткові покарання за злочини;
- основні покарання за проступки;
- додаткові покарання за проступки;
- обприлюднення вироку як додаткове покарання за злочини та проступки.

Цей вид системи покарань є змішаним, так би мовити, синтезом першого та другого видів.

Після стислого опису систем покарань за КК Литви, Італії та Швейцарії перейдемо до аналізу окремих видів покарань, закріплених у цих кодексах.

КК Швейцарії, залежно від тяжкості злочинів, виділяє такі види покарань, що можуть застосовуватися до осіб, які їх вчинили: позбавлення волі як основне покарання, різновидами якого є:

- 1) каторжна тюрма на строк від 1 року до 20 років (ст. 35);

- 2) тюремне ув'язнення на строк від 3 місяців до 3 років (ст. 36);
- 3) арешт на строк від 3 днів до 3 місяців (ст.ст. 37-bis і 39).

Штраф може застосовуватись як основне чи як додаткове покарання (ст. ст. 48–50, 106). Його максимальний розмір за вчинені злочини і проступки становить 40 тис. франків (в разі вчинення порушень – 5 тис. франків), але із врахуванням мотиву злочину, даних про доходи і майно, сімейний стан і професію, вік і стан здоров'я засудженого строк може бути подовжено. Додатковими покараннями, наприклад, визнаються позбавлення батьківської чи опікунської влади (ст. 53), вислання за межі країни (ст. 55).

КК Литви передбачає тільки основні покарання і не містить додаткових, але виділяє «заходи карального впливу», види яких визначені у спеціальній главі IX (ст.ст. 67–72) Загальної частини:

- 1) позбавлення публічних прав чи позбавлення права виконувати певну роботу або займатися певною діяльністю на строк від 1 до 5 років;
- 2) публічні роботи, які можуть бути призначені лише за згодою засудженого, на строк від одного місяця до 1 року (загалом не більше 480 годин за злочин і 240 годин – за кримінальний проступок);
- 3) штраф за кримінальний проступок і за злочин до 50 і до 300 мінімальних прожиткових мінімумів, відповідно;
- 4) обмеження волі може бути призначене на строк від 3 місяців до 2 років. Це покарання дещо відрізняється від обмеження волі, передбаченого КК України: воно відбувається за місцем проживання і полягає у тому, що на засуджених осіб покладаються зобов'язання самовільно не змінювати місце проживання, виконувати встановлені судом обов'язки і дотримуватися встановлених судом заборон, звітувати про їх виконання;
- 5) арешт на строк від 15 до 90 діб за злочин і від 10 до 40 діб – за кримінальний проступок;
- 6) позбавлення волі на строк від 3 місяців до 20 років, а у випадках, коли за умов невідбутого покарання вчинюється новий злочин, – до 25 років. Як і за КК Швейцарії, так і за КК Литви між строками арешту та позбавлення волі відсутня «часова прогалина», яка є у КК України: злочинець не може бути ув'язнений на строк від 6 місяців до 1 року, оскільки максимальний строк арешту, відповідно до ч. 1 ст. 60 КК України, не може перевищувати 6 місяців, а мінімальний строк позбавлення волі встановлений ч. 2 ст. 63 КК України – 1 рік.

Отже, вважаємо за потрібне у ч. 2 ст. 63 КК України слова «від одного» замінити словами «від шести місяців»;

- 7) довічне позбавлення волі. До особи, яка вчинила кримінальний проступок, можуть бути застосовані тільки перші п'ять з перелічених вище видів покарань – «заходів безпеки». Окремо у КК Литви виділені примусові медичні заходи, яким присвячена одна ст. 98 глави XIV Загальної частини. Їхні види ні за своїм характером, ні за суб'єктами фактично не відрізняються від видів примусових заходів медичного характеру, встановлених ст.ст. 93–95 КК України.

На нашу думку, роль додаткових покарань у кримінальному праві України полягає у тому ж, у чому полягає роль більшості «заходів безпеки» у кримінальному праві держав Західної Європи – передусім, у запобіганні вчиненню нових злочинів засудженими. Разом з тим, головна мета основних покарань – це кара і загальна превенція, а індивідуальна превенція і виправлення засуджених – це другорядна роль основних покарань. Тому, наприклад, позбавлення (обмеження) права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не повинно бути як додатковим, так і основним покаранням. Його слід застосовувати тільки як додаткове.

Основними покараннями за злочини, згідно з КК Італії, визнаються:

- 1) довічне позбавлення волі (ст. 22);
  - 2) направлення у виправний будинок на строк від 15 днів до 24 років (ст. 23);
  - 3) штраф за злочини (ст. 24). Вбачається, що цей вид покарання разом із позбавленням волі (ув'язненням) є найбільш поширеним видом покарання, яке зустрічається в розглянутих кодексах. Враховуючи фактори гуманізації та лібералізації покарань та ефективність застосування штрафів як покарання потужного попереджувального впливу, було б доречним і в Україні застосовувати до злочинців саме це покарання та поступово «відходити» від традиції застосування позбавлення волі, яке, як свідчить практика, втрачає свою ефективність.
- Крім того, існують заходи, альтернативні позбавленню волі: а) передача на поруки соціальній службі; б) домашній арешт; в) обмеження волі. Ці заходи передбачені Законом № 354 (1975) і не включені до КК Італії, тому що вони застосовуються після винесення вироку на стадії його виконання і належать до сфери регулювання пенітенціарного законодавства [6, 370].

Цікавими додатковими покараннями за зло-

чини є:

- 1) заборона обіймати публічні посади – довічна або на строк від 1 до 5 років. Це знаходить своє вираження у позбавленні засудженого політичних прав; академічних ступенів і звань, орденів, відзнак; почесного права, пов'язаного з посадою, службою, титулом тощо (ст. 28);
- 2) втрата права складати заповіт і недійсність заповіту, складеного до засудження (ст. 33);
- 3) втрата або призупинення батьківської чи подружньої влади (ст. 34) [6, 372].

У результаті проведеного дослідження видів покарань за КК Литви, Швейцарії та Італії доцільно було б зробити ще одне доповнення: у зв'язку із застосуванням у кримінальних законах європейських держав терміна «ув'язнення» замість терміна «позбавлення волі», а також терміна «обмеження права» замість терміна «позбавлення права» треба вказати на те, що, відповідно до ст. 5 Конвенції про захист прав і основних свобод людини [1, 581], ніхто не може бути позбавлений свободи інакше, ніж у таких випадках, як, зокрема, законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом. Відповідно до ст.ст. 63 і 64 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду, а конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Консти-

туцією України [7].

Отже, особа не може бути законно позбавлена того чи іншого права, а лише обмежена у користуванні ним. З урахуванням цього, назви відповідних покарань у КК України необхідно змінити. Утім, це не стосується таких видів покарань, як позбавлення прав водія чи позбавлення права на керування транспортними засобами, позбавлення ліцензії тощо, оскільки ці права не є конституційними правами.

На наше переконання, для вдосконалення кримінально-правового законодавства України є необхідним врахування досвіду країн Європи, зокрема:

- розмежування строків відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі;
- термінологічне визначення окремих видів покарань;
- врахування практики їх застосування.

Але розгляд певних видів покарань за КК європейських держав має здійснюватися через систему покарань, що обумовлене їх внутрішньою взаємозалежністю. Тому законодавець повинен акцентувати увагу на вдосконаленні окремих заходів кримінально-правового примусу із врахуванням всієї специфіки національної системи покарань, що допоможе гармонізувати як українське законодавство, так і практику його застосування.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Хавронюк М. І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. – К., Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
2. Кримінальний кодекс Італії. Книга 2 (Codice Penale: Libro Secjndo) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://belpaese2000.narod.ru/Italia/ufficiale/penale/penale2.html>.
3. Уголовный кодекс Литовской республики / Научн. ред. В. Павилонис. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.
4. Уголовный кодекс Швейцарии / Научн. ред. А. В. Серебренникова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 366 с.
5. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – 131 с.
6. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть. – М., 2003. – 549 с.
7. Конституція України від 28 червня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 141 с.

О. В. Юношев,

начальник факультету заочного та дистанційного навчання Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук